

FIGURÁLNA TVORIVOSŤ A OSOBNOSŤ V KONTEXTE SÚRODENECKÝCH KONŠTELÁCIÍ

NATÁLIA KÖVEROVÁ

Stupeň, forma, ročník štúdia: Mgr., denná, 1.

Študijný program: psychológia

Konzultant: bez konzultanta

Kľúčové slová: súrodenecké konštelácie, tvorivosť, osobnostné charakteristiky, stredoškolskí študenti

Úvod

Je možné tvrdiť, že tvorivosť či osobnosť všeobecne je aktuálny a predovšetkým živý fenomén. Toto tvrdenie podporuje i fakt, že literatúra poukazuje na rôznorodosť a často krátko na ambivalenciu výskumných zistení v tejto problematike. Preto je táto téma ako predmet výskumného skúmania veľmi atraktívna a lákavá. Pretože literatúra venuje najviac pozornosti prvorodeným a druhorodeným, zacielili sme objekt nášho skúmania práve na prvorodených a druhorodených jedincov. Zaujímalo nás, či existujú odlišnosti medzi „prvými“ a „druhými“ v tvorivosti a v ďalších osobnostných vlastnostiach. V tomto príspevku poskytujeme prehľad mnohých rôznorodých výsledkov výskumných štúdií a taktiež poskytujeme i výsledky našej štúdie, ktorými sme sa túto problematiku snažili obohatiť o ďalšie poznatky.

1 Súrodenecké konštelácie

Konstrukt súrodeneckých konštelácií a poradia narodenia priniesol do psychológie Alfred Adler. Podstatou jeho teórie je, že jedinec narodením do rodiny vchádza do istej sociálnej štruktúry, ktorá spoločne s inými faktormi ovplyvňuje vývin osobnosti jedinca. Adler (in Dreikurová-Fergusonová, 2005) pripisoval pri utváraní osobnosti jedinca význam celej rodine a jej konštelácii, špeciálny význam však kládol súrodeneckým konšteláciám a poradiu narodenia. Podľa tejto teórie má v rodine každé dieťa svoje jedinečné poradie, ktoré mu predurčuje isté smerovanie vo formovaní osobnosti (Dreikurová-Fergusonová, 2005). Každé dieťa v rodine vyrastá v inej situácii a v iných podmienkach a každé je obklopené jedinečnou atmosférou (Adler, 1999). Status poradia narodenia však nemožno chápať ako činiteľ, ktorý s určitosťou jedincovi predurčí určité skúsenosti a vlastnosti. Poradie dáva určité dispozície k skúsenostiam a vlastnostiam, ale až jedinec rozhodne, aké vlastnosti sa u neho rozvinú. Do utvárania vlastností jedinca vstupujú aj ďalšie faktory. Vyvíjajúcu sa osobnosť jedinca ovplyvňuje každý člen rodiny jedinečným spôsobom prostredníctvom svojich vlastností a charakteru. Každý nový jedinec, ktorý prichádza, vstupuje do skupiny s už existujúcimi vzorcami, ktoré však začne svojou existenciou ovplyvňovať. Dôležitý faktor je i vekový rozdiel medzi súrodencami a taktiež ich pohlavie (Dreikurová-Fergusonová, 2005). Mnoho štúdií týkajúcich sa poradia narodenia potvrdili súvislosť poradia narodenia s odlišnými vlastnosťami súrodencov, čo napokon potvrdila i meta-analytická štúdia, ktorá identifikovala najčastejšie osobnostné vlastnosti spájajúce sa s poradím narodenia (Sulloway, 1999). Poradie narodenia teda predstavuje faktor, ktorý osobnosť ovplyvňuje, avšak len na základe poradia, s akým sa dieťa do rodiny narodí, nemožno predurčiť jeho presnú osobnostnú štruktúru. Preto je viac na mieste hovoriť o tendencii k vytváraniu určitej osobnosti, podmienenej poradím narodenia (Adler, 1999).

Rozlišuje sa niekoľko pozícií poradia narodenia: najstaršie dieťa, druhorodené dieťa, prostredné dieťa, najmladšie dieťa a jedináčik.

Prvé dieťa vyrastá istý čas ako jedináčik, takže sa na istú dobu stáva stredobodom pozornosti. Keď sa však narodí druhé dieťa, starší súrodenec je zosadený z trónu, čo spôsobí stratu moci, ktorú predtým mal. Prvorodení sú preto často krátko dominantní a majú potrebu riadiť mladších súrodencov, myslia si, že tí, ktorí majú moc, by si moc mali aj ponechať. Medzi najstaršími deťmi sú často prítomné konzervatívne názory (Adler, 1999). Najstarší sú zameraní na moc, výkon, sú snaživí, cieľavedomí a zodpovední. Majú zmysel pre štedrosť, sú asertívni a taktiež perfekcionistickí. V porovnaní s neskôr narodenými súrodencami majú tendenciu byť extravertovanejší, neurotickejší a svedomitejší (Szobiová, 2007).

Psychológia ďalších detí je určená tým, že sa nenarodili ako prvé (Adler, 1999). Najčastejšie je medzi prvorodeným a druhorodeným súrodencom súťaživý vzťah. Táto súťaživosť spôsobuje, že sa u týchto súrodencov objavujú opačné osobnostné vlastnosti. Často krátko vytvoria prvý a tretí súrodenec koalíciu proti druhému (Dreikurová-Fergusonová, 2005).

Druhorodení majú taktiež špecifické postavenie. Nachádzajú sa v úplne inej situácii ako prvorodení. Sú to prvorodení, ktorých majú pred sebou a ktorí im udávajú tempo. Snažia sa prvorodeným vyrovnáť. Často sa stáva, že druhý súrodenec svoj vzor prekoná, v dôsledku čoho začína prvý súrodenec vnímať toho druhého ako konkurenciu a začína sa medzi nimi vytvárať súťaživosť (Adler, 1999). Súťaživosť môže byť príčinou toho, že u druhorodeného sa vyvinú opačné osobnostné charakteristiky ako u prvorodeného. Ak napríklad u staršieho dôjde k identifikácii s matkou, druhorodený má tendenciu sa identifikovať presne naopak - s otcom, alebo sa snaží byť lepší v tej oblasti, o ktorú sa prvorodený nezaujíma. Nemusí však tomu tak vôbec byť. Z hľadiska osobnostných charakteristík sú druhorodení samostatnejší a menej úzkostliví ako ich starší súrodenec (Szobiová, 2007) a majú sklon rebelovať a neuznávať autority (Adler, 1999).

Mnoho prostredných detí cíti nespravodlivosť a majú pocit, že sú utláčané (Dreikurová-Fergusonová, 2005). Preto zvyknú senzitívne reagovať na nespravodlivosť (Szobiová, 2007) a často krátko svoje miesto hľadajú prostredníctvom toho, že zaujímajú pozíciu sudcu a poukazujú na spravodlivosť (Dreikurová-Fergusonová, 2005). Zväčša sú spoločenski a medzi ľuďmi obľúbení. Sú charakterizovaní i nezávislosťou či srdečnosťou. Nie sú komplikovaní, dokážu očariť a dobre vyjednávať a taktiež sú kompromisní (Szobiová, 2007).

Najmladšie dieťa, tým že je posledné, zvykne byť silne ambiciózne a snaží sa svojim výkonom prekonať starších súrodencov (Dreikurová-Fergusonová, 2005). Pozícia najmladšieho dieťaťa je výhodná, pretože o túto pozíciu ho už nemôže žiaden súrodenec pripraviť. Podobne ako je to s druhorodenými, aj najmladšiemu udávajú tempo ostatní a ten sa ich snaží prekonať. Najmladší musí byť stále iný a výnimočný. Ak ide o rodinu doktorov, najmladší sa možno stane architektom. Ak sa ostatní súrodenci venujú nejakej oblasti záujmov, najmladší bude mať presne opačné záujmy (Adler, 1999). Sú často krátko rozmaznávaní a nemusia riešiť problémy, pretože sú vnímaní ako najslabší. To vedie využiť a predstierajú bezmocnosť, aby ostatní vyriešili problém za nich. Touto taktikou sa najmladšiemu darí podmaniť si ostatných členov rodiny, ktorí mu slúžia. Riziko však je, že sa stane nesamostatným práve preto, že za neho vždy všetko vybaví niekto druhý (Szobiová, 2007).

Jedináčikovia sú stredom pozornosti celé detstvo a ich cieľom je zostať stredobodom pozornosti po celý život (Adler, 1999). Sú často egoisti, nevedia sa deliť a trvajú na svojom. Takýmto spôsobom si vytvárajú ťažkosti v sociálnych vzťahoch, predovšetkým s rovesníkmi, preto zvyknú byť osamelí. Podobne ako u najmladších, jedináčik nemôže byť zosadený z trónu a rovnako je aj rozmaznávaný a ochraňovaný. Sú však na neho kladené i vysoké požiadavky, z čoho sa odvíjajú jeho vysoké ambície a vysoký výkon. Sú voči sebe a okoliu kritickí, potrebujú byť uznaní, často krátko chcú byť vodcami. Avšak to, aký jedináčik bude, závisí, samozrejme, od pôsobenia celej rodiny. Buď sa stane autonómym, alebo bude stále potrebovať pomoc druhých (Szobiová, 2007).

Podľa adlerovskej teórie osobnosť dieťaťa ovplyvňuje dedičnosť, prostredie a vlastná tvorivosť. Práve tvorivému „ja“ pripisoval dôležitú hodnotu, pretože to, čo jedinca od seba odlišuje a robí ich jedinečným je práve tzv. tvorivé self. Prostredníctvom neho človek interpretuje všetky javy prostredia a to vplýva na utváranie jedinečnej osobnosti. Adler (in: Szobiová, 2007) pripisoval význam subjektívnym procesom a dôležité je práve to, že jedinca si svoju osobnosť formuje sám (Szobiová, 2007).

Z výskumov vyplýva, že poradie narodenia je významný faktor tvorivého výkonu. Nie je to však konzistentný faktor, pretože odborná literatúra je bohatá na rôznorodosť výskumných zistení. Staršie výskumy hovoria o vyššej tvorivosti u prvorođených, avšak podľa novších výskumov sú to práve neskôr narodení, ktorí disponujú vyššou tvorivosťou. Je to zmysluplné tvrdenie, pretože jedináčikovia a prvorođení od narodenia vyrastajú predovšetkým s dospelými, čo sa spája s tendenciou preferovať tradičné hodnoty, spôsoby, prístupy. Mladší súrodenec má aspoň jedného súrodenca, ktorý významne ovplyvňuje jeho osobnosť. Ako sme vyššie uviedli, mladší súrodenec sa môže zámerne snažiť byť opakom svojho staršieho súrodenca. Ak je prvorođený tradicionalista, druhý súrodenec bude zámerne jeho presný opak, čo ponúka priestor k rozvoju iných, tvorivých spôsobov myslenia a konania. Tento predpoklad podporuje i fakt, že výnimočné nápady presahujúce tradičné normy vytvárajú väčšinou neskôr narodení, zatiaľ čo nápady prvorođených obvykle vychádzajú z tradícií. Neskôr narodení dokážu tvoriť vo viacerých oblastiach, zatiaľ čo prvorođení sa skôr špecializujú na jednu oblasť (Szobiová, 2007).

Staffieri (1970) výskumne potvrdil, že neskôr narodení sú tvorivejší ako prvorođení. Aj vo výskume Szobiovej (2008) a Eisenmana (in: Baer – Oldham – Hollingshead & Jacobsohn, 2005) sa v porovnaní s prvorođenými ukázali druhorođení ako tvorivejší. V inom výskume však Eisenman a Schussel (in: Baer – Oldham – Hollingshead & Jacobsohn, 2005) zistili, že prvorođení sú tvorivejší ako neskôr narodení. Rovnaké výsledky uvádzajú i Lichtenwalner a Maxwell (in: Baer – Oldham – Hollingshead & Jacobsohn, 2005) a tiež Wagner a Schubert (in: Baer – Oldham – Hollingshead & Jacobson, 2005). Aj ďalšie výskumy poukazujú na ambivalenciu výskumných zistení. V niektorých z nich ako tvorivejší figurujú neskôr narodení, v iných sú to naopak prvorođení, ktorí sa ukazujú ako tvorivejší (Sullovay, 1999).

Ha a Tam (2013) uvádzajú, že významné rozdiely v kontexte poradia narodenia a osobnostných vlastností absentujú. Ani Ernst a Angst (in: Harris, 2000) vo výskume nepotvrdili významné osobnostné rozdiely medzi prvorođenými a druhorođenými. Rovnaké výsledky uvádzajú i Hauser, Kuo a Cartmill (in: Harris, 2000). Podľa zistení Michalskiho a Shackelforda (2002) sú prvorođení v porovnaní s neskôr narodenými menej prívetiví, viac extravertovaní a otvorenejší. V neuroticizme a svedomitosti sa vzhľadom k poradiu narodenia neukázali významné rozdiely. Pollet, Dijkstra, Barelds a Buunk (2010) vo výskume potvrdili, že neskôr rodení sú v porovnaní s prvorođenými extravertovanejší. Becková, Burnetová a Vosperová (2006) naopak uvádzajú, že prvorođení sú extravertovanejší ako neskôr narodení. Výskum Paulhauza, Trapnella a Chena (1999) ukázal, že prvorođení sú viac svedomití, zatiaľ čo neskôr narodení sú prívetivejší. Ako uvádza Szobiová (2007), prvorođení sú svedomitejší a úzkostnejší, zatiaľ čo neskôr narodení sú prívetivejší a otvorenejší. Podľa Sullovaya (1999) prvorođení sú svedomitejší a neurotickejší, neskôr narodení sú prívetivejší, otvorenejší a extravertovanejší.

2 Výskumný cieľ a hypotézy

Cieľom práce bolo overiť rozdiely vo figurálnej tvorivosti a v ďalších osobnostných vlastnostiach vzhľadom k pozícii jednotlivca v súrodeneckej konštelácii.

Predpokladali sme, že druhorođení budú v porovnaní s prvorođenými v teste tvorivosti významne vyššie skórovať. Ďalej sme predpokladali významný rozdiel v extravertzii, prívetivosti a otvorenosti voči skúsenosti medzi prvorođenými a druhorođenými v prospech druhorođených. Predpokladali sme významný rozdiel v neuroticizme a svedomitosti medzi prvorođenými a druhorođenými v prospech prvorođených.

3 Výskumný súbor a výskumné nástroje

Výskumný súbor tvorilo 187 stredoškolských študentov prvého, druhého, tretieho a štvrtého ročníka vo veku 15 až 19 rokov s priemerným vekom respondentov 17,08 rokov. Výskumný súbor bol vybraný príležitostným spôsobom výberu na Strednej zdravotníckej škole v Michalovciach. Vo výskumnom súbore bolo zastúpených 86 prvorođených a 101 druhorođených. Prvorođení tvorili 45 % vzorky a druhorođení 54 %. Ďalšie charakteristiky súboru uvádza tabuľka 1, tabuľka 2, tabuľka 3 a tabuľka 4.

Na identifikáciu figurálnej tvorivosti sme použili Urbanov figurálny test tvorivého myslenia TSD – Z. Test poskytuje identifikáciu odhadu tvorivých schopností jedinca. Nehodnotí sa kvalita resp. umelecká produkcia, skúma sa ochota slobodného a flexibilného zaoberania sa predloženou úlohou, tvorivé postoje, otvorenosť k nezvyčajným významovým obsahom a spôsobom riešenia. Pri voľbe tohto

nástroja sme zohľadnili zameranie metodiky na tvorivosť ako osobnostnú dimenziu, nie na výkon a divergentné myslenie. Test teda nie je prednostne zameraný na divergentné myslenie (Kováč, 2002). Predsa ním však možno merať aj divergentné komponenty. Ide o komponenty ako fluencia (počet prvkov), flexibilita (nové prvky) či originalita (nekonvenčnosť) (Szobiová, 2007). Použitím kresebnej podoby bolo dosiahnuté spravodlivé testovanie z hľadiska rozmanitosti kultúr, čo pri verbálnych testoch nemožno zabezpečiť. Štandardizáciu testu na naše podmienky previedol T. Kováč (Kováč, 2002). Test obsahuje formu A a formu B. Oba testové hárky pozostávajú celkom zo šiestich figúr, ktoré nedávajú zmysel a ktoré je potrebné ľubovoľne dokresliť, aby zmysel získali. Päť figúr je uzavretých v štvorcovom ráme, šiesta figúra sa nachádza mimo neho. Štvorcový rám je doplnkový, ale dôležitý prvok testu z hľadiska prekračovania hraníc resp. „ochoty riskovať“. Výsledný produkt je hodnotený v rámci 14 kritérií. Ide o nasledujúce kritériá: použitie, dokreslenie, nové prvky, grafické spojenie, tematické spojenie, prekročenie hranice závislé na figúre, prekročenie hranice nezávislé na figúre, perspektíva, humor, nekonvenčnosť A (manipulácia s materiálom), nekonvenčnosť B (abstrakcia), nekonvenčnosť C (použitie znakov/symbolov), nekonvenčnosť D (nepoužívanie stereotypných figúr), časový faktor. Časový faktor nie je povinné kritérium, čas sa môže, ale nemusí zaznamenávať. Forma B je o 180° otočená forma A. Využíva sa pre poskytnutie väčšieho priestoru k vyjadreniu. Nakoľko niektorí respondenti môžu vidieť viaceré riešenia, môže tak ďalší testový hárok adekvátnejšie zohľadniť schopnosti respondenta. Každá kategória (kritérium) je podľa testového skórovacieho manuálu hodnotená bodmi od 0 do 6. Súčtom bodov všetkých kategórií sa získa celkové hrubé skóre a to pre obidve formy testu osobitne. Keďže sme administráciu realizovali iba raz, nemohli sme v rámci Urbanovho figurálneho testu tvorivého myslenia vykonať retestovú reliabilitu. Avšak, vzhľadom k tomu, že sme následne po sebe administrovali obidve formy testu (A a následne B), mali sme možnosť porovnať formu A s formou B ako porovnateľný spôsob overenia reliability. Overili sme vzťah obidvoch foriem a zároveň sme ich porovnali prostredníctvom t-testu pre opakované meranie. Interkoreláciu a výsledok t-testu uvádzame v tabuľkách (porov. tab. 5 a 6).

Ako prostriedok pre identifikáciu osobnostných vlastností sme použili 5 faktorový osobnostný inventár NEO – FFI. Test na slovenské pomery upravili Ruisel a Halama (2007). Dotazník obsahuje celkom 60 položiek. Pozostáva z piatich subškál – N, E, O, P a S. Každéj subškále prináleží 12 položiek. N meria neuroticizmus, E je zameraná na extraverziu, O meria otvorenosť voči skúsenosti, P meria prívetivosť a S meria svedomitosť. Nami zistené hodnoty Cronbachovej alfy pre jednotlivé subškály NEO – FFI sú nasledovné: neuroticizmus 0,736; extravergia 0,722; otvorenosť voči skúsenosti 0,576; prívetivosť 0,677; svedomitosť 0,740.

Základné demografické údaje o respondentoch (poradie narodenia, pohlavie, vek, študijný rok) sme získali pomocou krátkeho nami vytvoreného dotazníka.

Tabuľka 1
Vekové charakteristiky súboru vzhľadom k poradiu narodenia

	Prvorodení	Druhorodení	Spolu
Priemerný vek	16,98	17,17	17,08
SD	1,188	1,049	1,116
Min.	15	15	15
Max.	19	19	19

Poznámka: SD – štandardná odchýlka; Min. – najnižší vek; Max. – najvyšší vek

Tabuľka 2
Údaje o vekovom zastúpení súboru vzhľadom k poradiu narodenia

Vek	Prvorodení	Druhorodení	Spolu
15	12	6	18
16	18	18	36
17	23	42	65
18	26	23	49
19	7	12	19
Spolu	86	101	187

Tabuľka 3

Údaje o početnosti žiakov v jednotlivých ročníkoch vzhľadom k poradiu narodenia

Študijný rok	Prvorodení	Druhorodení	Spolu
1. ročník	23	15	38
2. ročník	21	34	55
3. ročník	32	36	68
4. ročník	10	16	26
Spolu	86	101	187

Tabuľka 4

Údaje o početnosti žiakov pre rod vzhľadom k poradiu narodenia

Rod	Prvorodení	Druhorodení	Spolu
Ženy	66	82	148
Muži	20	19	39
Spolu	86	101	187

Tabuľka 5

Urbanov figurálny test tvorivého myslenia – Interkorelácia formy A a formy B (n=187)

		B forma
A forma	r	0,545**
	Sig.	0,000

Poznámka: n – počet respondentov; r – Pearsonov koeficient; Sig. – hodnota hladiny významnosti; ** znamená $p < ,01$

Tabuľka 6

Urbanov figurálny test tvorivého myslenia – Porovnanie formy A s formou B

	n	M	SD	t	Sig.
A forma	187	21,24	7,866		
B forma	187	22,75	7,530	-2,826	0,005

Poznámka: n – počet respondentov; M – priemer; SD – štandardná odchýlka; t – hodnota t-testu; Sig. – hodnota hladiny významnosti

4 Výsledky

Naokoľko sa vzhľadom k obidvom administrovaným formám testu figurálna tvorivosť prejavila rôznorodo, uvádzame výsledky nie len pre obidve formy testu, ale i výsledky o vyššom a nižšom skóre respondentov. Vyššie skóre predstavuje vyššiu testovú hodnotu bez ohľadu na formu testu, nižšie skóre predstavuje nižšiu testovú hodnotu bez ohľadu na formu testu (každý respondent absolvoval obidve formy testu, niektorí respondenti však mali významne vyššie skóre v A forme, iní zasa vo forme B alebo naopak. Príklad: respondent1: A = 7, B = 32; respondent2: A = 40, B = 11 – vyššie skóre = 32, 40; nižšie skóre = 7, 11). Keďže cieľom bolo zachytiť figurálnu tvorivosť bez ohľadu na formu testu, uvedenie týchto údajov sme považovali za adekvátne a relevantné, pretože k prejavu figurálnej tvorivosti vzhľadom k formám testu nedošlo u všetkých respondentov konzistentne. Preto považujeme za smerodajné výsledky vzhľadom k vyššiemu a nižšiemu skóre. Významnosť rozdielov vo figurálnej tvorivosti, extravertizii, otvorenosti voči skúsenosti, prívetivosti, neuroticizmu a svedomitosti medzi prvorodenými a druhorodenými sme vzhľadom k rozloženiu údajov overovali t-testom pre dva nezávislé výbery.

Z výsledkov, ktoré uvádzame v tabuľke 7 možno konštatovať signifikantné rozdiely (na hladine významnosti $p < 0,05$) vo figurálnej tvorivosti medzi prvorodenými a druhorodenými. Na základe porovnania priemerov je možné konštatovať, že druhorodení skórujú vo figurálnej tvorivosti signifikantne vyššie ako prvorodení.

Tabuľka 7
Porovnanie prvorodených a druhorodených z hľadiska figurálnej tvorivosti

Tvorivosť		n	M	SD	t	Sig.
A forma	Prvorodení	86	19,67	7,676	-2,540	0,012
	Druhorodení	101	22,56	7,817		
B forma	Prvorodení	86	21,91	7,664	-1,423	0,156
	Druhorodení	101	23,48	7,375		
Vyššie skóre	Prvorodení	86	23,60	7,382	-2,083	0,039
	Druhorodení	101	25,87	7,445		
Nižšie skóre	Prvorodení	86	17,98	7,048	-2,187	0,030
	Druhorodení	101	20,17	6,638		

Poznámka: n – počet respondentov; M – priemer; SD – štandardná odchýlka; t – hodnota t-testu; Sig. – hodnota hladiny významnosti

Z výsledkov uvedených v tabuľke 8 možno konštatovať, že v extravertzii, otvorenosti voči skúsenosti, prívetivosti, neuroticizme a svedomitosti medzi prvorodenými a druhorodenými nie sú významné rozdiely (na hladine významnosti $p < 0,05$).

Tabuľka 8
Porovnanie prvorodených a druhorodených z hľadiska extravenzie, otvorenosti voči skúsenosti, prívetivosti, neuroticizmu a svedomitosti

		n	M	SD	t	Sig.
Extraverzia	Prvorodení	86	28,73	6,650	0,102	0,919
	Druhorodení	101	28,63	6,592		
Otvorenosť	Prvorodení	86	25,10	6,336	-0,035	0,972
	Druhorodení	101	25,14	6,908		
Prívetivosť	Prvorodení	86	27,45	6,381	-0,076	0,940
	Druhorodení	101	27,52	6,448		
Neuroticizmus	Prvorodení	86	26,02	8,299	0,717	0,474
	Druhorodení	101	25,23	6,869		
Svedomitosť	Prvorodení	86	32,07	6,818	-0,352	0,725
	Druhorodení	101	32,41	6,234		

Poznámka: n – počet respondentov; M – priemer; SD – štandardná odchýlka; t – hodnota t-testu; Sig. – hodnota hladiny významnosti

5 Diskusia

Zamerali sme sa na zisťovanie rozdielov medzi prvorodenými a druhorodenými vo figurálnej tvorivosti a v ďalších osobnostných vlastnostiach.

Hypotéza, v ktorej sme predpokladali, že druhorodení budú v porovnaní s prvorodenými v teste figurálnej tvorivosti signifikantne vyššie skórovať, bola potvrdená. Toto zistenie je v súlade so zisteniami Saffieriho (1970), Szobiovej (2008), Eisenmana (in: Baer – Oldham – Hollingshead & Jacobsohn, 2005) a Sullowaya (1999). Naše zistenie je však zároveň v protiklade s výsledkami Eisenmana a Schussela (in: Baer – Oldham – Hollingshead & Jacobsohn, 2005), Lichtenwalnera a Maxwella (in: Baer – Oldham – Hollingshead & Jacobsohn, 2005), Wagnera a Schuberta (in: Baer – Oldham – Hollingshead & Jacobsohn, 2005) a Sullowaya (1999). Aj keď sa v testovej forme B rozdiel neukázal ako signifikantný, aj napriek tomu vo forme B možno taktiež na základe priemerov pozorovať tendenciu druhorodených prevyšovať prvorodených vo figurálnej tvorivosti. V dôsledku nekonzistencie prejavu tvorivosti mohli vzniknúť rôznorodé kombinácie v skórovaní, čo následne mohlo spôsobiť absenciu významnosti rozdielov medzi prvorodenými a druhorodenými vo forme B. Aby sme eliminovali tento vplyv, bez ohľadu na to, v ktorej z foriem respondenti skórovali vyššie alebo nižšie, vytvorili sme kategóriu pre nižšie skóre a tiež kategóriu pre vyššie skóre. V oboch prípadoch sa v súlade s hypotézou signifikantné rozdiely v prospech druhorodených potvrdili (porov. tab. 7). Napokon, podstatou existencie dvoch foriem testu nie je ich porovnanie, ale identifikovanie tvorivosti.

Nepotvrdili sme hypotézu, v ktorej sme predpokladali signifikantný rozdiel v extravertzii, prívetivosti a otvorenosti voči skúsenosti medzi prvorodenými a druhorodenými v prospech druhorodených. Výsledky nášho výskumu sú v rozpore s výsledkami Szobiovej (2007), Sullowaya (1999), Polleta, Dijkstru, Barelds a Buunka (2010), Beckovej, Burnetovej a Vosperovej (2006), so zisteniami Paulhausa, Trapnella a Chena (1999) a tiež so zisteniami Michalskiho a Shackelforda (2002), nakoľko sme v našom výskume nezistili signifikanciu rozdielov. Paradoxne sú zistenia nášho výskumu v súlade so zisteniami, ktoré uvádzajú Ha a Tam (2013), Ernst a Angst (in: Harris, 2000) a Hauser, Kuo a Cartmill (in: Harris, 2000). Počas vyplňania osobnostných dotazníkov sme si v mnohých triedach všimli, že sa systematicky vyskytla položka alebo termín, ktorému mnohí respondenti nerozumeli, nakoľko sme u respondentov pozorovali vzájomné prehodnocovanie jeho významu. Problematické termíny boli najmä „systematický“, „rezervovaný“ a „snenie“. Napriek tomu, že sme všetkých respondentov opakovane vyzývali k tomu, aby sa pýtali vždy, keď sa vyskytne nejasnosť v znení položiek alebo v použitých termínoch, nie všetci možnosť opýtania sa využili, pravdepodobne z dôvodu prítomnosti ostatných spolužiakov, čo mohlo mať zásadný význam (pocity hanby, strach z výsmechu a pod.). Respondenti tak mohli na položky odpovedať len náhodne, bez toho aby položke rozumeli. Preto predpokladáme, že skresliť výsledky mohla neznalosť o význame termínov a položiek zo strany respondentov a ich možné uchýľovanie sa k neutrálnym odpovediam, čo následne mohlo zotrieť potenciálnu významnosť rozdielov. Vzhľadom k pestrosti výsledkov, ktoré uvádzajú doterajšie výskumné zistenia, však nevieme určiť, či skutočne ide o skreslenie výsledkov, alebo o polaritu hypotéz, teda existenciu dvoch základných protipólov v predpokladoch – osobnostné rozdiely medzi súrodencami existujú, alebo neexistujú.

V ďalšej hypotéze sme predpokladali, že prvorodení budú v porovnaní s druhorodenými signifikantne vyššie skórovať v neuroticizme a svedomitosti. Naše zistenia sú v rozpore v porovnaní so zisteniami Paulhausa, Trapnella a Chena (1999), Szobiovej (2007) a s výsledkami Sullowaya (1999). Výsledky nášho výskumu sú však v súlade s výsledkami, ktoré uvádzajú Michalski a Shackelford (2002), Ha a Tam (2013), Ernst a Angst (in: Harris, 2000) a Hauser, Kuo a Cartmill (in: Harris, 2000). Aj v prípade zamietnutia tejto hypotézy predpokladáme ako možnú príčinu skreslenia výsledkov neznalosť o význame termínov a položiek zo strany respondentov, opäť sa však môže jednať o polaritu hypotéz.

Predpokladáme, že vďaka poskytnutiu informácie o tom, že pre vypracovanie testu nie je nutná umelecká schopnosť, sa u respondentov zvýšila ochota pracovať na úlohe, pretože sme pozorovali, že respondenti sú zaujatí a bavia sa. Keďže realizácia výskumu prebehla u každej triedy na jednej vyučovacej hodine a nie všetky triedy žiakov o tom boli vopred oboznámené, ochotu spolupracovať mohla zvýšiť aj informácia o tom, že sa žiaci na danej vyučovacej hodine nebudú štandardne učiť. Napokon, potvrdili to aj radostné reakcie žiakov. Čo však mohlo ochotu a motiváciu k vyplňaniu znížiť

bola skutočnosť, že sme administráciu nerealizovali vo všetkých triedach v rovnakom čase dňa. Niektorí na úlohách pracovali hneď ráno, iní zasa až okolo obeda. Respondenti tak mohli byť ešte, alebo už unavení. Usudzujeme tak aj na základe toho, že sa počas vyplňania v neskoršom čase dňa zo strany respondentov zvýšila frekvencia otázky „Ešte dlho?“. Preto aj tento faktor možno považovať za isté ohrozenie. Za ohrozujúci faktor považujeme vyššie spomínanú neznalosť respondentov o význame termínov a položiek. Tento faktor však možno len ťažko kontrolovať. Ako jedným z hlavných obmedzení považujeme predovšetkým spôsob výberu výskumného súboru, z čoho vyplýva i jeho nižšia reprezentatívnosť. Za ďalšie možné faktory, ktoré by mohli ovplyvňovať závislé premenné, považujeme rod, počet súrodencov, pohlavie súrodencov, vekové rozdiely medzi súrodencami a celkovú rodinnú konšteláciu a spôsob výchovy rodičov. Predpokladáme, že výskyt extrémnych hodnôt a rozdielov vo figurálnej tvorivosti, ku ktorému došlo s najväčšou pravdepodobnosťou v dôsledku spôsobu skórovania, mohol spôsobiť vzniknutý rozdiel medzi A a B formou (tab. 6). Obidve formy však spolu aj napriek tomu signifikantne a silne korelujú (tab. 5).

Na základe uvedených obmedzení možno konštatovať, že najvyššia platnosť výsledkov sa vzťahuje len na nami použitý výskumný súbor. K zovšeobecňovaniu výsledkov preto treba pristupovať s určitou mierou opatrnosti.

Za kladnú charakteristiku výskumu považujeme relatívne veľkú výskumnú vzorku. Kladne vnímame i našu snahu o vytvorenie takého prostredia, aby v rámci kontroly nežiaducich premenných obsahovalo čo najmenej rušivých a nežiaducich vplyvov. Preto sme v tomto záujme zabezpečili prostredie tak, aby v triede učiteľ ako možná nežiaduca premenná nebol prítomný. Snažili sme sa tiež vytvoriť príjemnú atmosféru, aby sme kontrolovali tlak a hektiku ako ďalšiu možnú nežiaducu premennú. Preto aj keď sme počas vyplňania úloh boli v triede prítomní, nesledovali sme žiakov ako pracujú a ak vznikol v triede jemný šum v dôsledku vzájomného diskutovania žiakov, nenaliehali sme, aby stíchli. Tak sme sa snažili dosiahnuť prirodzenú, nesilenú atmosféru, čo sa nám i podarilo, pretože sme medzi žiakmi pozorovali i prvky humoru. Keďže väčšina pozornosti psychológie je zameraná na negatívne javy, na tie pozitívne sa zabúda. Preto za najväčšie pozitívum považujeme zaoberanie sa tvorivosťou ako konštruktom pozitívnej psychológie.

Záver

V tejto štúdií sme sa zaoberali problematikou figurálnej tvorivosti a ďalšími osobnostnými vlastnosťami v kontexte súrodeneckých konštelácií. Zamerali sme sa na zisťovanie rozdielov medzi prvorođenými a druhorođenými vo figurálnej tvorivosti, neuroticizme, extravertzii, otvorenosti voči skúsenosti, prívetivosti a svedomitosti.

Výsledky výskumu poukazujú na rozdiely vo figurálnej tvorivosti medzi prvorođenými a druhorođenými v prospech druhorođených. Duhorođení jedinci sa teda javia byť tvorivejší ako ich starší, prvorođení súrodenci.

Nepotvrdili sme rozdiely medzi prvorođenými a druhorođenými v ďalších osobnostných vlastnostiach v zmysle piatich veľkých faktorov.

V kontexte tejto problematiky odporúčame v ďalších výskumoch preskúmať a overiť vplyv pohlavia, počtu súrodencov, pohlavia súrodencov, vekových rozdielov medzi súrodencami, celkovú rodinnú konšteláciu a spôsob výchovy rodičov ako ďalšie faktory, ktoré by mohli ovplyvňovať tvorivosť a ďalšie osobnostné charakteristiky jedincov.

Výsledky doteraz realizovaných výskumov, ktoré sme v tejto štúdií predstavili, a napokon i výsledky tejto štúdie, svedčia o ich rôznorodosti. Zistenia sú v súvislosti so skúmanou problematikou značne pestré a to prináša možnosť položiť si akúkoľvek výskumnú otázku. Budeme radi, ak poskytnuté výskumné zistenia vyvolajú nové otázky a dajú podnet k ďalšiemu výskumu v tejto problematike.

Literatúra:

- ADLER, A.: Porozumění životu. Praha: Aurora 1999. 158 s.
- BAER, M. – OLDHAM, G. R. – HOLLINGSHEAD, A. B. a kol.: Revisiting the Birth Order–Creativity Connection: The Role of Sibling Constellation. In: *Creativity Research Journal*, 2005, roč. 17, č. 1, s. 67 – 77.
- BECK, E. – BURNET, K. L. – VOSPER, J.: Birth-order effects on facets of extraversion. In: *Personality and Individual Differences*, 2006, roč. 40, č. 5, s. 953 – 959.
- DREIKURSOVÁ-FERGUSONOVÁ, E.: Adlerovská teória. Bratislava: Slovenská adlerovská spoločnosť 2005. 42 s.
- HA, T. S. – TAM, C. L.: Relationships of Birth Order, Parent-Child Relationship, Personality, and Academic Performance. In: *Pertanika Journal of Social Sciences & Humanities*, 2013, roč. 21, č. 1, s. 17.
- HARRIS, J. R.: Context-Specific Learning, Personality, and Birth Order. In: *Current Directions in Psychological Science*, 2000, roč. 9, č. 5, s. 174 – 177.
- KOVÁČ, T.: Urbanov figurálny test tvorivého myslenia (TSD-Z). Bratislava: Psychodiagnostika 2002. 34 s.
- MICHALSKI, R. L. – SHACKELFORD, T. K.: An Attempted Replication of the Relationships between Birth Order and Personality. In: *Journal of Research in Personality*, 2002, roč. 36, č. 2, s. 182 – 188.
- PAULHAUS, D. L. – TRAPNELL, P. D. – CHEN, D.: Birth order effects on personality and achievement within families. In: *American Psychological Society*, 1999, roč. 10, č. 6, s. 482 – 488.
- POLLET, T. V. – DIJKSTRA, P. – BARELDS, D. P. H. a kol.: Birth order and the dominance aspect of extraversion: Are firstborns more extraverted, in the sense of being dominant, than laterborns?. In: *Journal of Research in Personality*, 2010, roč. 44, č. 6, s. 742 – 745.
- RUISEL, I. – HALAMA, P.: NEO päťfaktorový osobnostný inventár. Praha: Testcentrum 2007. 41 s.
- STAFFIERI, J. R.: Birth order and creativity. In: *Journal Of Clinical Psychology*, 1970, roč. 26, č. 1, s. 65 – 66.
- SULLOWAY, F. J.: Birth Order. In: *Encyclopedia of Creativity*, 1999, roč. 1, 189 – 202.
- SZOBIOVÁ, E.: Osobnosť a tvorivosť v adlerovskej psychológii. In: *Psychológia a patopsychológia dieťaťa*, 2007, roč. 42, č. 1 – 2, s. 5 – 25.
- SZOBIOVÁ, E.: Birth order, sibling constellation, creativity and personality dimensions of adolescents. In: *Studia Psychologica*, 2008, roč. 50, č. 4, s. 371 – 381.